

הדמוקרטיה פיתחה מספר מנגנונים במטרה להגביל את השלטון ולפקח עליו: הגבלת השלטון יכולה להיעשות ע"י:

1. הפרדת רשויות .
2. בחירות .
3. מנגנוני פיקוח וביקורת פורמאליים (הפרלמנט, מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור, בתי המשפט), ובלתי פורמאליים (תקשורת, דעת קהל ואומנות) [4].
4. חוקה .

הפרדת רשויות:

רעיון הפרדת הרשויות נועד להגביל את השלטון ולמנוע ריכוזיות יתר בידי שליט אחד, על מנת להבטיח שזכויות האדם במדינה לא ייפגעו על ידי שלטון המרכז בידי עוצמה גדולה. על מנת להגן על זכויות האדם והאזרח מפני עריצות השלטון, צריכה להתקיים הפרדה בין תפקידי השלטון השונים (חקיקה, ביצוע ושיפוט) לצורך זה השלטון מתחלק לשלוש רשויות:

- ; רשות מחוקקת – הפרלמנט/הכנסת .
- רשות מבצעת – הממשלה .
- רשות שופטת – בתי המשפט .

הפרדת הרשויות חשובה משום ש :

- היא מאפשרת לפצל את כוחו של השלטון ולהגבילו.
- היא שומרת על החירות של האזרחים מפני הסכנה של עריצות השלטון.
- היא מבטיחה את תפקודה ויעילותה של המערכת השלטונית .

בחירות דמוקרטיות

הבחירות הן תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה. ללא בחירות לא יכולה להתקיים דמוקרטיה (על חשיבות הבחירות ניתן ללמוד מכך שגם מדינות לא דמוקרטיות מקפידות לקיים בחירות, אפילו למרעית עין).

לבחירות יש תפקיד חשוב במשטר דמוקרטי::

- הבחירות מאפשרות לאזרחים להשתתף בתהליך הפוליטי ולקבוע את דמות המשטר.
- הבחירות מעבירות מסר ברור לפוליטיקאים: "אם אתם רוצים להיבחר שוב, עליכם לעמוד בכל ההתחייבויות שלכם לציבור הבוחרים", המודעות לכך שהכוח להחלפת השלטון מצוי בידי האזרחים,

מדרבנת את הפוליטיקאים למלא את התחייבויותיהם לאזרח, ומגבילה אותם לפעול בהתאם לכללים המקובלים בדמוקרטיה.

- בבחירות באה לידי ביטוי הריבונות של העם לבחור את נציגיו.

בבחירות באים לידי ביטוי העקרונות המרכזיים של הדמוקרטיה:

- הבחירות נותנות ביטוי לעקרון שלטון העם (האזרחים בוחרים את נציגיהם/מחליפיהם את השלטון).
- חירויות מרכזיות מתוך זכויות האדם והאזרח באות לידי ביטוי בבחירות (חופש ההתאגדות, חופש הביטוי, הזכות לבחור ולהיבחר, השוויון).
- בבחירות בא לידי ביטוי עקרון הגבלת השלטון משום שאנשי השלטון יודעים כי אם ברצונם להיבחר שוב, הם צריכים להתנהג לפי אמות מידה המקובלות במשטר דמוקרטי).

אמצעי פיקוח וביקורת (מוסדיים/פורמאליים, וחוג-מוסדיים/בלתי-פורמאליים):

על מנת לפקח ולבקר את פעולות השלטון, ניתן להשתמש באמצעי פיקוח וביקורת פורמאליים ובלתי-פורמאליים. מנגנונים פורמאליים [אופן פעולתם מוסדר בחוק והם מפקחים על השלטון על פי סמכות הניתנת להם בחוק, הגופים המבוקרים חייבים לשתף עימם פעולה מכוח החוק] 1: [הפרלמנט – הרשות המחוקקת, מפקחת ומבקרת את השלטון. היא יכולה לעשות זאת על ידי חקיקת חוקים המחייבים את רשויות השלטון לפעול לפיהם. בנוסף, הממשלה תלויה באמון הרשות המחוקקת [במידה והתקבלה הצבעת אי אמון בפרלמנט, הממשלה תסיים את כהונתה]. חברי הפרלמנט יכולים לבדוק את פעולות הממשלה גם על ידי הגשת שאילתות* [כלומר: כל חבר כנסת יכול להגיש שאלה לאחד מחברי הממשלה, והשר חייב להשיב על השאלה], בנוסף לשאילתות, חברי הפרלמנט יכולים להגיש הצעות לסדר היום ולבדוק את פעולות השלטון במסגרת הוועדות השונות הפועלות בפרלמנט. אמצעי נוסף שפועל במסגרת הפרלמנט הוא - האופוזיציה [כל המפלגות שלא משתפות פעולה במסגרת הממשלה]. האופוזיציה משמשת אחד הגורמים החשובים שיכולים לפקח ולבקר את פעולות הממשלה. חברי הפרלמנט יכולים במידת הצורך אף למנות ועדות חקירה פרלמנטריות לבדיקת תפקוד הממשלה 43. אמ"ת רשת חינוך ציונית דתית אזרחות לבגרות www.amit.org.il בנובמבר 2116 אישרה וועדת הכנסת תיקון לתקנון הכנסת ולפיו: משך זמן התשובה הניתן לשר כדי להשיב על שאילתה יתקצר לתקופה של 28 יום בלבד מקבלתה [בעבר שר או סגנו היו חייבים להשיב לשאילתה תוך 21 יום מקבלתה, והם היו רשאים לבקש 21 יום נוספים, כדי להתכונן לתשובה], בדרך זו מתחזקת עוד יותר היכולת של הרשות המחוקקת לפקח ולבקר את פעולות הרשות המבצעת] 2 מבקר המדינה – בודק את תקינות הפעולות של גופי השלטון וכל הגופים הנהנים מתקציב המדינה. מבקר המדינה מפרסם דו"ח שנתי ובו ממצאי הביקורת על פעילות גופי השלטון במדינה 3. נציב תלונות הציבור – משמש ככתובת לכל אדם המבקש להתלונן על גופים הנתונים לביקורת המדינה. הנציב מטפל בכל הפניות של האזרחים הסבורים שהשלטון פגע בהם]. הערה: הכנסת בישראל

החליטה בשנת 1991 לאחד את משרת מבקר המדינה עם משרת נציב תלונות הציבור – מצב ייחודי בעולם. מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור בישראל הוא השופט בדימוס יוסף שפירא, שנכנס לתפקידו ב-4 ביולי 2012, לתקופת כהונה של שבע שנים) 4]. מערכת המשפט – במידה והיו עתירות לבתי המשפט כנגד פעולות גופי השלטון, בתי המשפט יכולים לבדוק אם הפעולות של השלטון נעשו בהתאם לחוק, וכך להגן על זכויות האדם מפני השלטון. מנגנונים בלתי פורמאליים [אין להם סמכות לפעול, מכוח החוק, אולם הם יכולים להפעיל לחץ על השלטון על מנת שיהיה קשוב לביקורת ויפעל בהתאם + החשיפה של פעולות בניגוד לכללי המשחק הדמוקרטיים, הנעשית ע"י מנגנונים אלו משמשת מקור מידע חשוב למנגנוני הפיקוח הפורמאליים) 1 : [התקשורת – [במושג "תקשורת" אנו מתייחסים לעיתונות הכתובה ולעיתונות המשודרת : לאמצעי התקשורת האלקטרוניים – הרדיו והטלוויזיה]. השלטון הזקוק לאמון הציבור יודע שכל מה שהוא עושה יכול להתפרסם בתקשורת ולכן הוא מרסן את התנהגותו בהתאם ל"כללי המשחק" הדמוקרטיים. התקשורת מספקת לאזרחים במדינה מידע בכל תחומי החיים, ויכולה לחשוף שחיתויות וחוסר יעילות של המערכת השלטונית) 2 . דעת הקהל – ציבור האזרחים במדינה הניזון מהמידע של התקשורת, יכול להביע את תמיכתו/התנגדותו למדיניות השלטון ע"י הפגנות, שביתות, עצרות, עצומות, חוגי בית, ופעולות אלו יכולות ליצור לחץ על השלטון לשינוי מדיניותו 44. אמי"ת ר